

okvirih akademskega realizma, je bil tedaj edini, ki je lahko naredil takšen spomenik. Zajčeva nesreča pa je v tem, da so spomenik postavili prepozno. Po letu 1900 je namreč v evropskem spomeniškem kiparstvu zavladal novi klasicizem, ki je v nasprotju s patetičnimi historističnimi spomeniki uveljavljal simbolične arhitektonske oblike ter poenostavljeno, stilizirano portretno plastiko. Takšne tendence, povezane s secesijo, je kazal Vilharjev spomenik v Postojni, odkrit leta 1906. Spomenik, ki ga je zasnoval arhitekt Ivan Jager, bronasto doprsje skladatelja pa zmodeliral kipar Alojzij Repič, so med drugo svetovno vojno uničili Italijani. Nove slogovne zapovedi je v celoti uresničil Franc Berneker, za Cankarja najboljši slovenski kipar, s svojim Trubarjevim spomenikom. Postavili so ga leta 1910 v Ljubljani. Z njim se odpre pot k modernemu kiparstvu in zaključijo poglavje spomenikov 19. stoletja.

OPOMBE

1. Za spomenike prve polovice 19. stoletja prim. izbrano literaturo: Costa Heinrich, *Reiseerinnerungen aus Krain, Laibach 1848*; Viktor Steska, *Naši spomeniki iz empirske dobe*, Zbornik za umetnostno zgodovino, VIII/1928, str. 48-59; Ksenija Rozman, *Ljubljanski javni spomeniki*, Kronika, XIII/1965, str. 94-97, 126-203; France Stele, *Li-*

kovni spomeniki v Sloveniji do 1941, Sinteza, II/1967, str. 8-15; Sergej Vrišer, *Znamenja in javni spomeniki v Mariboru do 1941*, Časopis za zgodovino in narodopisje, n.v.7 (XLII)/1971, str. 175-195; Sonja Žitko-Bahovec, *Spomeniška in arhitekturna plastika 19. stoletja na Slovenskem*, Zbornik za umetnostno zgodovino, n.v. XI-XII/1976, str. 87-88. — 2. Iz goriških hribov, *Novice*, X/1852, str. 39; Simon Rutar, *Zgodovina Tolminskega*, Gorica 1882, str. 190-195. — 3. Josip Mal, *Zgodovina slovenskega naroda*, Celje 1932, str. 548-549. — 4. L. Kamnogorski (Lovro Tomann), *O Prešernovim spomeniku*, *Novice*, VIII/1850, str. 61. — 5. Alfonz Gspan, *Prešernov grob v Kranju*, *Slavistična revija*, II/1949, str. 30-50. Prim. tudi: Matija Žargi, *Železarna na Dvoru in Prešernov nagrobnik v Kranju*, *Kronika* 38/1990, št. 3, str. 108-113. — 6. Tomšičev spomenik, *Slovenski narod*, VIII, 21. september 1875, št. 214. — 7. Prim. Sonja Žitko, *Historizem v kiparstvu 19. stoletja na Slovenskem*, Ljubljana 1989. — 8. Franjo Baš, *K zgodovini narodnega življenja na Spodnjem Štajerskem*, Časopis za zgodovino in narodopisje, XXVI/1931, str. 82. — 9. Špelca Čopič, *Damjan Prelovšek in Sonja Žitko*, *Ljubljansko kiparstvo na prostem*, Ljubljana 1991, str. 28. — 10. Prim. Jelisa Čopič, *Javni spomeniki v slovenskem kiparstvu prve polovice 20. stoletja*, 2 dela, 1977 (Filozofska fakulteta v Ljubljani, doktorska disertacija, rokopis). — 11. Antonu Kremplju v spomin, *Slovenski narod*, XXVIII, 9. avgust 1895, št. 182. — 12. Ivan Cankar, *Še en simbol*, *Naši zapiski*, III/1905, str. 146.

O ZAČETKIH ŠOLSTVA V ŠIŠKI

BRANKO ŠUŠTAR

Kot ugotavlja v zaključku pregleda osnovnega in srednjega šolstva v Ljubljani od srede 19. stoletja do 1941 njegov avtor, je ena od še neobdelanih tem ljubljanskega šolstva tudi razvoj osnovne šole v Šiški.¹ Prav o delovanju ljudske šole v Šiški v časovnem razponu od njenega nastanka leta 1882 do konca prve svetovne vojne, govori moja razprava.

V osemdesetih letih 19. stoletja so od javnih ljudskih šol delovale v Ljubljani I. mestna deška ljudska šola (ust. 1855), od 1889. v novem poslopju na Ledini, II. mestna deška ljudska šola (ust. 1870), od 1875. v novem poslopju na Grabnu, in I. mestna dekliška ljudska šola (ust. 1875), od 1901. v novem poslopju na sedanjem Levstikovem trgu. Pri iz nekdanje normalke nastalem državnem učiteljišču sta delovali deška in dekliška vadnica (ust. 1870 oz. 1872), več pa je bilo privatnih šol, npr. zunanja in notranja dekliška šola pri uršulinkah (ust. 1703, od 1871. s pravico javnosti), a večinoma je bil – razen na uršulinski zunanji šoli – pouk v nemščini, kakor na učiteljiščni

vadnici. Medtem ko se je trnovska trivialka leta 1871 vključila v I. mestno deško ljudsko šolo, pa je nekdanja šentpeterska trivialka delovala naprej kot ljudska šola pri Sv. Petru v Ljubljani. V okolici Ljubljane so bile šole v Šentvidu (stalna od 1866) in na Ježici (1871), pa tudi na Barju, kjer je od leta 1873 delovala podružnica II. mestne deške ljudske šole. Tedaj je nastala tudi šola na Rudniku.

O velikem navalu šolske mladine na obe mestni deški šoli priča zahteva mestnega odbora junija 1878, naj se najprej sprejme otroke iz mesta, nato iz okolice, zlasti z Viča in iz Šiške. Slišal pa se je tudi predlog, naj si ti občini osnujeta svoji šoli. V Šiški je šlo hitreje, na Viču pa so dobili šolo pozneje, leta 1896, v Mostah pa šele leta 1914. Pač pa je sredi osemdesetih let naraslo število nemških ljudskih šol v mestu, saj sta bili osnovani nemški mestni dekliška in deška šola, pa tudi privatna šola društva Schulverein.²

V času nastajanja šole v Šiški je bilo na Kranjskem (leta 1880) 254 javnih ljudskih šol,

od tega skoraj 70% enorazrednic, 36 dvorazrednic, 14 trirazrednic, 3 petrazrednice, ena šestrazrednica in ena meščanska šola. Od 48.645 šoloobveznih otrok na Kranjskem jih je obiskovalo šolo dobrih 80%. Tedaj je bilo kranjskih učiteljev 326, učiteljic pa 95.³

Ena šola za obe Šiški

Priprave za gradnjo šolskega poslopja v Šiški so se začele že v 70-ih letih 19. stoletja, ko so leta 1873 našli v Zgornji Šiški in Kosezah 88 otrok, v Spodnji Šiški pa je bilo rojenih med leti 1858 in 1866 kar 60 dečkov in 79 deklic. Desetletje pred osnovanjem šišenske šole je bilo na tem področju kar 227 otrok, godnih za šolo.⁴ Ko so se začeli v Šentvidu in posebej v ljubljanskih ljudskih šolah otepati šišenskih šolarjev, sta bili tudi obe šišenski občini primorani, da mislita na lastno šolo. Leta 1876 sta občini Spodnja in Zgornja Šiška kupili stavbno parcelo v izmeri 1290 klafter (sežnjev) za 1000 goldinarjev (k.o. Zgornja Šiška, parc. št. 396).⁵

Sredi avgusta 1881 je Učiteljski tovariš prinesel novico: »Ljudsko šolo v Šiški bodo vendar-le zidali. Delo je prevzel g. Tönnies iz Ljubljane. Prostor za šolo je bil kupljen pred 5. leti in je med Zgornjo in Spodnjo Šiško pri razpotju poleg Krisperjeve tovarne, ki izdeluje lesene žeblice.«⁶ Predračun za gradnjo dvorazredne šolske stavbe je predvidel za 13.100 kron stroškov, od tega največ za zidarska (7.431), tesarska (2.073) in »lučarska« del (1.092), vse seveda »z blagom in tlako vred«. Med večjimi postavkami so bila še mizarska (671) in kamnoseška dela (368), 533 kron je veljala »naprava šterne«, od okoli 100 do 200 kron pa so bili predvideni stroški za kleparska, pečarska, »mazarska«, kovaška in steklarska dela.⁷

Za sredstva so se obrnili na upravne in šolske oblasti in prosili za finančno podporo. Oktobra 1882 je občinama posodil Janez Knes st. 5500 goldinarjev a.v. s 6% obrestmi, kar naj bi vrnil v dobrih treh letih. Gradnja je tekla od julija 1881 do maja 1882.⁸

Potem ko so poleti 1882 dogradili šolsko poslopje, so junija razpisali dve učiteljski mesti in v oktobru sta nastopila službo nadučitelj Primož Ušeničnik in učitelj Jakob Žebre. Novo šolo so odprli 17. oktobra 1882. K slavnosti so prišli tudi »odlični gospodje« iz Ljubljane, med njimi okrajni glavar pl. Wurzbach, ki je v govoru »navzroč šolsko mladino in prebivalstvo opominjal na vsestranske koristi in blaženosti, ki jih šola donša in na neprecenljivost nauk, ki se mladini po učiteljih v srca mladenska trudapolno vcepljajo«. Nagovorom in blagoslovitvi šole je sledila še maša, ki so se je udeležili tudi šolarji, nato pa je bil »skupni zajutrek za goste in šolsko mladino«, ki so ga oskrbeli nekateri člani krajne-

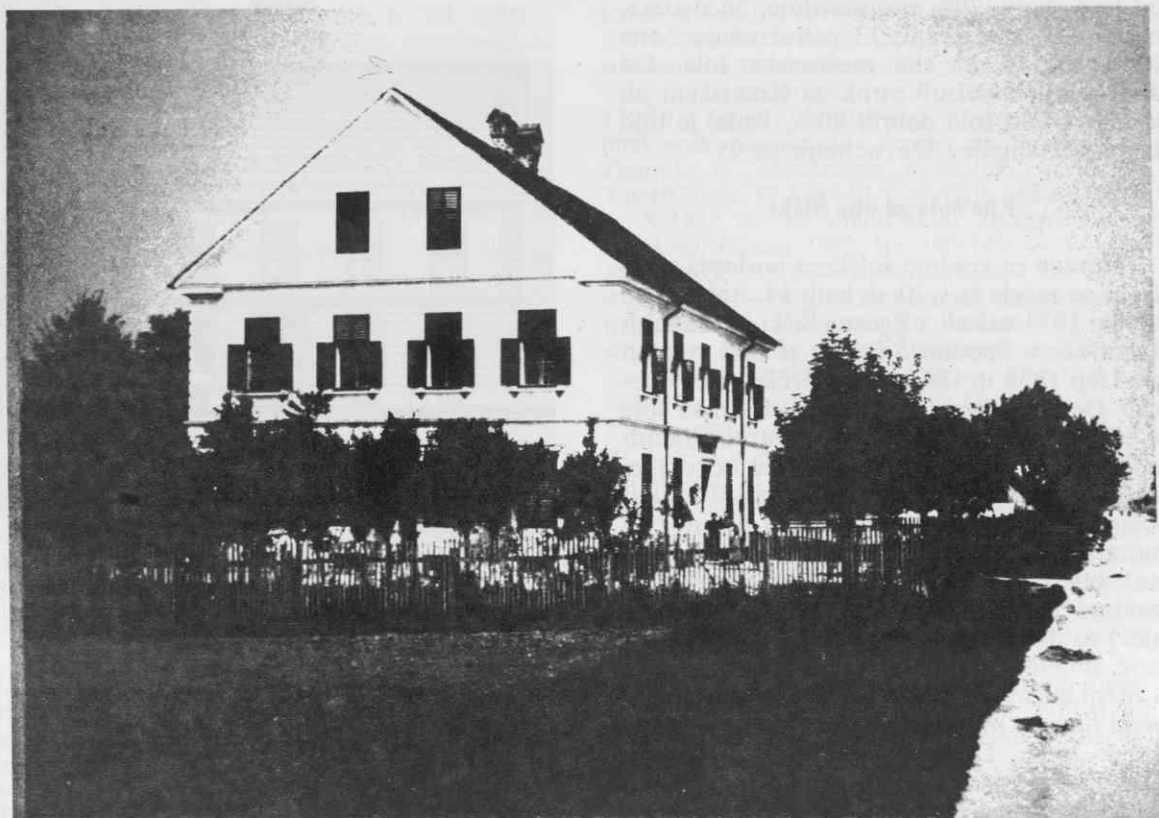
Načrt fasade šolske stavbe v Šiški, G.Tönnies, 1882, ZAL

ga šolskega sveta, zlasti predsednik z družino. Naslednji dan se je pričel redni pouk za 115 vsolanih otrok iz občine Spodnja Šiška (imela je tedaj 1536 prebivalcev) in Zgornja Šiška, ki je štela 503 prebivalce v vasi Zgornja Šiška in 192 v Kosezah.⁹

Učiteljstvo

Prvi voditelj šišenske dvorazrednice je bil nadučitelj Primož Ušeničnik (1843–1888), ki je prej služboval (1877–1882) na šoli v Veliki Dolini na Dolenjskem, od 1882 do 1887 v Šiški, nakar sta bila z Govekarjem, nadučiteljem na Igu, »iz službenih razlogov vzajemno premeščenac.«¹⁰ Kot omenja nekrolog, je bil Ušeničnik, rojen v Poljanah nad Škofjo Loko, eden »najbolj nadarjenih mej Kranjskimi učitelji, gotovo pa se je v življenju največ učil«. Po končani ljubljanski gimnaziji je študiral na Dunaju matematiko in fiziko, bil nekaj časa suplent na realki v Osijeku (Oseku) na Hrvaškem, »a razne okolnosti so ga prisilile, da se je obrnil k ljudskemu šolstvu«. Umrl je kot nadučitelj na Igu leta 1888 in zapustil vdovo s štirimi nepreskrbljenimi otroki.¹¹

Drugi voditelj šišenske šole je bil nadučitelj Fran Govekar (1840–1890), oče naturalističnega pisatelja istega imena. Po šolanju v rojstni Idriji je dlje časa učiteljeval na Igu pri Ljubljani, od 1887. pa do svoje smrti pa je vodil šišensko ljudsko šolo. Uveljavil se je kot strokovni pisatelj (Prirodopis za ljudske šole, 1871; Umni živinorejec 1872), sodeloval v tedanjih časopisih ter pri društvih, med drugim je bil član in pevovodja šišenske čitalnice. O njegovih široki razgledanosti priča tudi podatek, da je bil naročen na devet slovenskih in šest nemških časopisov in imel bogato knjižnico tudi glasbenih del.¹²

Fotografija ljudske šole v Šiški okoli leta 1890. Na desni del današnje Celovške ceste; pogled proti Šentvidu, ZAL, fototeka

Najdlje, dvajset let, je vodil šišensko šolo od trirazrednice v starem poslopju do šestrazrednice v novi stavbi, nadučitelj Anton Javoršek (rojen v Blagovici 1851). Služboval je v Mirni peči in od 1876. do 1891. v Mengšu, kjer je oskrbel izhajanje letnih poročil, nato pa kot nadučitelj v Šiški, dokler ni bil po več kot petinštiridesetih letih učiteljevanja v začetku šolskega leta 1910/11 upokojen.¹³

Med leti 1911 in 1914 je bil nadučitelj Franc Lavtižar (1874–1930), šolnik in organizator gasilstva in dobroteljnosti, ki je prej služboval v Kamni gorici in Šmartnem pod Šmarno goro, bil kasneje šolski nadzornik, nato pa v upravni službi. V Šiški se je z njegovim prizadevanjem razširila mešana šestrazrednica v dve osemrazredni ljudski šoli. Šola je bila v času njegovega vodstva vsa v cvetih, tudi znotraj poslopja, kot omenja kasnejše poročilo.¹⁴ Šolski voditelji so zatem bili Josip Wagner 1914–1920 (rojen leta 1888, kasneje učitelj na Ledini), Ivan Petrič 1920, Jakob Furlan 1920–1925, Stanko Legat 1925–1933 (roj. 1878), Josip Primožič 1933–1941 (roj. 1880), Franc Lončar 1941 in Stanislav Vrhovec 1942–45.

Poleg nadučitelja je na šoli poučeval še učitelj na drugem učiteljskem mestu (Jakob Žebre 1882–1883, Kristina Sadnikar 1884–1895), leta 1886 pa je bilo odprto še tretje učiteljsko mesto (Franc Gale do 1895). V

letu potresa je prišlo do sprememb med učiteljstvom in na drugem učiteljskem mestu so bili dlje časa Karel Rožanc (1896 do 1899, ko se je zaposlil pri državni železnici), Gabriela Lukanc pl. Savenburg (1899 do 1903, ko je izstopila iz učiteljske službe), nato pa Ana Moos, na tretjem pa Franciška Wrus (1895 do upokojitve 1903). S širjenjem šole in povečevanjem števila vzporednic je raslo tudi število učiteljstva in leta 1902 so bili že štirje, dve leti zatem šest, nato pa vsako leto še kakšen. V šolskem letu 1909/10 je učiteljsko osebje poleg nadučitelja štelo še kateheta, dva stalna učitelja in učiteljico, pet provizoričnih učiteljic in enega učitelja, brezplačno praktikantko in suplentinjo, k osebju pa velja prišteti še šolskega slugo.

Veroučitelji, ki so skrbeli tudi za šolske maše, so bili frančiškani, v katerih župnijo Marijinega Oznanenja v Ljubljani je sodila tudi šišenska podružnica sv. Jerneja. Najprej je bil to p. Placid Fabiani (do novembra 1887), nato p. Rajnerij Kokalj, p. Angelik Hribar – temu je deželni šolski svet marca 1891 priznal letno 86 gld potnine – do 1898, nato p. Engelbert Polak in od septembra 1900 Kornelij Petrič. Nato so se zvrstili Hijacint Šega, Zigismund Zega in Albert Pirc. V letih pred I. svetovno vojno, pa tudi kasneje, sta bila kateheta na šišenskih ljudskih šolah p. Ernest Jenko in p. Feliks Tavčar (ta od 1909. naprej).

V letih pred prvo svetovno vojno je bila šola šestrazrednica s šestimi (1910/11) oziroma devetimi paralelkami (1911/12), dokler nista nastali dve (deška in dekliška) osemrazredni ljudski šoli. Sprva sta bili pod skupnim vodstvom, od pomladi 1917 do leta 1939 pa je dekliško šolo vodila Marija Kleinmayer (Sadar). Na dekliški šoli so v šolskem letu 1913/14 poučevale Marija Vider, Marija Novak, Marta Andolšek, Roza Krapš, Vida Gabršček, Hermina Pellan, Milena Vencajz in Serafina Hubad, na deški pa Ivan Petrič, Josip Wagner, Franc Lončar, Pavel Kunaver in štirje mladi začasni učitelji.¹⁵

Učiteljske plače

Učiteljske plače na Kranjskem so bile konec 90-ih let za učitelje 400, 450, 500 in 600 gld (enako za učiteljice) – v Ljubljani za moške 600–700 gld – nadučitelji na dvorazrednicah so imeli še 50, na trirazrednicah pa 75 gld dodatka, imelo pa je učiteljstvo še 6 starostnih doklad po 10 %.¹⁶ Šišensko učiteljstvo je bilo okoli leta 1890 po plačah razvrščeno tako: nadučitelj je bil v drugi plačilni vrsti, učiteljica Zadržnikarjeva in učitelj Gale pa v tretji. V začetku 90-ih let so znašale učiteljske plače na Kranjskem za definitivno nameščeno učno osebje med 450 in 700 gld

(začasno nameščeni le 360 gld letne nagrade). V Šiški so bili nadučitelj Javoršek v II. (600 gld), učiteljica Kristina Zadnikar in učitelj Franc Gale pa v III. plačilni vrsti (500 gld)¹⁷

Konec stoletja (1898/99) je bil nadučitelj v prvi plačilni vrsti (800 gld), učiteljica Wrusova in učitelj Karol Rožanec pa v tretji (600 gld). Naslednje leto (1899/1900) pa je bilo učiteljstvo na Kranjskem razvrščeno v štiri plačilne razrede (IV. – 1000, III. – 1200, II. – 1400 učitelji, 1260 učiteljice, I. – 1600 učitelji, 1440 učiteljice). Nadučitelj Javoršek je bil koncem leta 1902/03 v prvem plačilnem razredu (1600 kron), Wrusova v drugem (1260) in Moosova v tretjem (1200).¹⁸ V začetku leta 1906 je okrajni šolski svet nakazal poročenim šolnikom 25 % draginjsko doklado »do ureditve učiteljskih plač«. Tu sta jo prejela nadučitelj Javoršek in učitelj Jožef Bregar.¹⁹

Učenci

Pri prikazu števila šolarjev so nam na eni strani na voljo podatki iz šolske kronike, na drugi pa statistični podatki v Popotnikovem koledarju za slovenske učitelje oz. v Ročnem zapisniku z imenikom ljudskih šol...,²⁰ ki pri našajo tudi število šoloobveznih otrok, obiskovalcev ponavljalne šole ter razmerje med

Učenci drugega razreda šole v Sp.Šiški 1909/10 z nadučiteljem Antonom Javorškom in učiteljico Serafino Hubad, SŠM, zbirka

dečki in deklicami. A kaj, ko se podatki iz obeh virov razlikujejo. Če vzamemo kot točnejše tiste v kroniki in si s statističnimi pomagamo, kadar drugih nimamo, potem je slika obiska šišenske šole naslednja:

Šolarji v Šiški 1882, 1886–1912. Leta 1886 je postala šola trirazredna, 1902 so odprli provizorični četrti razred, od 1908 pa je bila šola šestrazredna. Številke v oklepaju so navedene po učiteljskih šematizmih.²¹

šoloobvezni	šolarji	od teh novincev	ponavljalna šola	
1882/83	182			
1886/87		(186)		
1887/88		(153)		
1888/89	158	(155)	59	
1889/90	127		74	
1890/91	(204) 162	(127)		(74)
1891/92	(204) 157	(148)	38	17 (34)
1892/93	(234) 164	(140)	41	11 (8)
1893/94	189		38	
1894/95	(249) 179	(182)	30	6 (17)
1895/96	180		53	
1896/97	(248) 179	(170)	44	(14)
1897/98	168	(198)	49	24
1898/99	158		55	29
1899/00	170		44	13
1900/01	189		50	21
1901/02	190		51	21
1902/03	244		71	20
1903/04	321		96	
1904/05	368		114	
1905/06	388		107	
1906/07	414		122	26
1907/08	476		140	35
1908/09	573		108	16
1909/10	572		106	13
1910/11	610		118	10
1911/12	697		112	13

Število šolarjev se je od nastanka šole do začetka 20. stoletja, ko se je šola razširila s četrtim razredom, gibalo od 127 do 190, v različnih letih različno. Število učencev se je zmanjševalo proti koncu 80. let, se sredi 90. let gibalo okoli 180, nato se po zmanjšanju števila v naslednjih letih spet dvignilo do omenjenih 190 leta 1901. Novincev je bilo različno, od 30 do 55 na leto, tako npr. leta 1894 najmanj, leto zatem pa 53, ali pa leta 1899 le 44, leto pred tem pa 55. Število obiskovalcev ponavljalne šole, ki je trajala od začetka novembra do konca aprila, je upadalo; v prvih letih je bila le-ta na željo staršev ob nedeljah, kasneje, ko se je število teh učencev močno zmanjšalo, pa so obiskovali pouk en dan v tednu skupaj s tretjim razredom, včasih ločeno dečki in deklice. Koncem 80. let je bilo takih učencev med 60 in 70 ali še čez, kasneje pa do dvajset ali niti toliko ne. Konec stoletja in v prvih letih 20. stoletja pa je bilo število obiskovalcev nadaljevalne (ponavljalne) šole med 20 in 30, leta 1899 pa le 13. Ko so imeli v šolskem letu 1894/5 namesto ponavljalne šole le obisk rednega pouka en dan v tednu v zimskem obdobju, so zapisali, da »skoro vsi otroci, kolikor jih tukaj 3. razred

dovrši, prestopijo v ljubljanske šole, ali pa se jih gre mnogo rokodelstva učiti«, ostalih (ki ostanejo doma) pa ni bilo toliko, »da bi bilo vredno ponavljalno šolo vzdrževati«.²²

Ko je bilo leta 1892 obiskovalcev šišenske šole 164, je bilo v ljubljanskih šolah še 65 Šiškarjev, torej vseh šolarjev 229. Šoloobveznih otrok pa je bilo tedaj po podatku v Popotnikovem koledarju 234.²³ Za otroke iz Šiške na mestnih ljudskih šolah je šišenska občina plačevala mestu Ljubljani šolski davek. V šolskem letu 1902/03 je 84 otrok (kakšna polovica na mestni deški ljudski šoli, nekaj manj na III. in kakšna osmina na I. mestni deški ljudski šoli) nanese šolskega davka za 664 kron.²⁴ V letu 1907/08 je obiskovalo šolo 965 otrok iz Šiške, od teh 476 šišensko ljudsko šolo, 35 ponavljalno, 57 nemško privatno šolo v Šiški, ljubljanske ljudske, srednje in obrtne šole pa 397 otrok.²⁵ Po ločitvi zgornje in spodnješišenskega okoliša, je bilo število šolarjev (pa tudi šoloobveznih otrok) 893. Od teh je obiskovalo šestrazredno ljudsko šolo v Spodnji Šiški 515 otrok, ponavljalno šolo 15, zasebne šole 228, višjo šolo pa 63 otrok.²⁶ V šolskem letu 1912/13 so šteli razredi od 7 oz. 11 do 66 otrok, več v nižjih razredih, manj v petem (62 dečkov, 51 deklic), okoli 30 v šestem, okoli 10 pa v sedmem in osmem razredu. V četrtem razredu dekliske ljudske šole je bilo 60 učenk. Dobra tretjina staršev (povečini očetov) je bila zaposlena na železnici, slaba tretjina v obrti, uradnikov je bilo za slabo šestino, za kakšno desetino pa posestnikov in delavcev. Dva očeta sta bila v Ameriki. Pogled na zaposlitveno strukturo staršev 60. učencev I. razreda deške ljudske šole nam da podobno sliko: nekaj večji je delež zaposlenih na železnici in uradnikov, malo manj v obrti, petina je delavcev, posestnik pa le eden.²⁷

Šolski pouk

Začetek pouka na šišenski šoli je bil navadno med 16. in 19. septembrom, kakor je bilo splošno v navadi, le v letih 1885 in 1886 kak teden kasneje zaradi popraviljanja stropov šole nekaj let starega šolskega poslopja. Prvi dan je bila navadno slovesna maša v podružnici sv. Jerneja in na tak način so tudi zaključevali šolsko leto v zadnjih dneh julija, razen leta 1888, ko so pouk zaradi popravil stavbe končali dva tedna prej. V prvih šolskih letih novooprte šole so ob koncu učnega leta prirejale javne skušnje z darili in tako zaključili pouk v juliju 1884 in 1885. Od poletja 1906, ko so bile po sklepu ministrstva v veljavi dvomesečne počitnice, so s poukom končali sredi julija.

V šolskem letu 1882/83 je poučevala ženska ročna dela Franja Ušeničnikova, nadučiteljva žena. Na poletni tečaj na Dunaj za pouk »rokotvornih del« je s podporo deželne-

ga odbora (80 gld) v letu 1891 in nato še leto zatem odšel nadučitelj Javoršek. S podporo deželnega odbora Kranjske in Kranjske hranilnice (vsak s prispevkom 120 gld) leta 1892 so lahko uredili delavnico za deška ročna dela. V začetku marca 1893 so že odprli »šolo za deška rokotvorna dela t.j. za mizarstvo in lepljenstvo«. Pouka se je udeleževalo 20 učencev, ki so do konca šolskega leta naredili 120 mizarških in 70 lepljenških izdelkov. V naslednjem letu se je tega pouka po osem ur na teden v trajanju od začetka novembra do konca maja udeleževalo 15 otrok. Tudi v naslednjih letih se je poučeval »rokotvorni pouk«, in sicer od oktobra do konca marca po tri ure, od aprila do konca šolskega leta pa po pet ur tedensko (1898/99), nato pa v kroniki ni več poročil o tem.

Z novim nadučiteljem so v jeseni 1891 začeli s poučevanjem nemščine kot neobveznega predmeta, ki ga je v 3. razredu po štiri ure tedensko učil nadučitelj. Ta pouk je v šolskem letu 1893/94 obiskovalo 30 otrok in poučevalo se je »na izrečno željo starišev«. Konec januarja 1898 je okrajni šolski svet obvestil šolo, »da se ima z neobligatnim poukom v nemščini (prenehati), ker ni v to potrebnega kredita za nagrade«. Zapisov o poučevanju nemščine ni več, pač pa je nadučitelj po eno uro tedensko poučeval kmetijstvo (po zapisih od šolskega leta 1891/92 naprej) učence 3. razreda, po razširitvi šole v štirirazrednico pa učence 4. razreda (podatek iz 1904/5).

O ponavljalni šoli piše šolska kronika najprej v šolskem letu 1886/87, naslednje leto je bila »nadaljevalno-ponavljalna šola« na željo staršev ob nedeljah, poučevali pa so zapredoma vsi trije učitelji.²⁸

Precej podrobno nas z učili in učbeniki seznanja Letno poročilo cesarja Franca Jožefa I. šestrazredne ljudske šole v Spodnji Šiški 1909/10. Tam se omenjajo učila, predstavljena po predmetih: veronauk – stenske slike z bibličnimi in liturgičnimi slikami ter par zemljevidov; nazorni pouk: omara s premakljivo abecedo, stenski abecednik in različne slike; prirodopisje: slike, nagačene živali in preparati v spiritu; prirodoslovje: zbirka fizikalnih in kemičnih aparatov ter 88 kemikalij v steklenicah; zemljepisje: globus, telurij, zemljevidi; zgodovina: slike in portreti.

Knjižnica za šolarje je štela tedaj »186 vezanih knjig. Izposodilo si je 203 učencev in učenk 4., 5. in 6. razreda 1083 knjig«. Učiteljska knjižnica pa je štela 87 knjig. Z učbeniki pa nas seznanja »zaloga ubožnih knjig«, namenjena revnejšim učencem. Vseh takih knjig je bilo 864, sposodilo pa si je 238 učencev 626 knjig. Precej posameznih knjig so imeli v 25 do 50 izvodih (abecedniki, računice, katekizmi, berila, jezikovne in nemške vadnice ter zemljepisni atlas, nekaterih pa manj (učbenike za prirodopis, prirodoslovje, zemljepis).²⁹

Prosti dnevi in slovesnosti

Pouka prosti dnevi so bili cesarjev (4. oktobra) in cesaričin god (19. novembra), Alojzijevo (22. junija) in Telovo, ko so se udeležili procesije pri župniji Marijinega Oznanjenja. Ob teh prazničnih dnevih so imeli šolsko mašo v podružnični cerkvi sv. Jerneja, nato pa prosto, naslednji dan pa je imelo učiteljstvo primerne nagovore. Posebej radi so maju ali juniju hodili na izlete na Rožnik, včasih pa tudi za konec pouka. Tak pomladni izlet je bil že v prvem šolskem letu, pa tudi druga leta. Veroučitelj je imel navadno mašo, pri kateri so otroci peli, zatem so imeli »skupni zajutrek in razveseljevanje z različnimi igrami« oziroma otroško veselico. To so omogočili s prispevki šolski prijatelji in dobrotniki šole; tako so se ob sklepu šolskega leta 27. julija 1894 otroci z učiteljstvom in nekaterimi drugimi šolskimi prijatelji na Drenikovem vrhu razveselili ob »kavi, kruhu, poviticah, mesu in pivu«. Tega je to leto v ta namen pivovarna bratov Koslerjev podarila »šolskim otrokom 75 l«. Leta 1900 pa so ob priliki izleta dobili otroci najprej kavo in kruh za zajtrk, nato pa so bili pogoščeni še »s pijačo in gorkimi jedili«. Čas do dvanajste ure so preživeli navadno ob telovadnih igrah in prepevanju domoljubnih pesmic, ob sklepu s cesarsko pesmijo, nato pa »se je podala mnogobrojna vesela družba s prijaznega hriba domov.«³⁰

Šolskega izleta 15. junija 1910 na Šmarno goro in v Medvode se je udeležilo 160 otrok z učiteljstvom. Na Šmarni gori so imeli mašo, pri kateri so otroci peli, nato pa so se podali v Medvode, kjer so imeli pri gostilničarju Jožefu Jesihu opoldanski obed. Zatem »so se vršile na bližnjem, pokošenem travniku med prepevanjem veselih pesmi razne igre«. Domov so se vrnili z vlakom ob 6. uri. V tem šolskem letu pa so »v namen domoznanskega pouka« priredile posamezne učiteljice z otroci izlete na Ljubljanski grad in Šišenski hrib.³¹

Posebej slovesno pa so proslavljali 4. oktober – obletnico cesarjevega vladanja in sicer 1888. (štiridesetletnico), 1898. (petdesetletnico) in 1908. (šestdesetletnico). Štiridesetletnico so slavili skupaj s šišensko občino, ko se je slavnosti udeležil tudi okrajni glavar, otrokom pa so delili knjižico Naš cesar in fotografijo cesarja in cesarice, »bili pa so še posebej obdarjeni in pogoščeni«. Podobno je bilo tudi za petdesetletnico cesarjeve vladanja, njegovo sedemdesetletnico pa so šišenski otroci skupaj z vrstniki šole Vič–Glince slavili 3. oktobra 1900 na Rožniku z mašo, nagovorom in pogostitvijo. V nagovoru je katehet v nemal mladiño k pokornosti staršem, višji gosposki, »zlasti pa presvitlemu cesarju kateri je postavljen od Boga in kateri je naš deželni oče. Govor dičnega govornika segal je globoko v nežna srca...«³²

»60 letnico vladanja presvitelega cesarja« je praznovala šola 2. decembra 1908 s slovesno mašo, pri kateri je pel mešani učiteljski zbor. Zatem so imeli slovesnost v telovadnici, okrašeni s sliko presvitelega cesarja, z mnogimi vencami in cipresami. Slavnostni govor je pripravil šolski voditelj, potem pa so otroci »deklamovali in popevali razne patriotične pesmi«. Po slavnosti so otroke pogostili s pecivom.³³

Razen ob praznikih in v času epidemij, je pouk odpadel tudi zaradi pomanjkanja kurjave za šolo. Tako je bilo 8. marca 1884, ko »kr.š. svet navzlic mnogim prošnjam od strani šolskega vodstva ni hotel za šolo potrebnih drva preskrbeti«. Problem so najbrž rešili, a da »ta neugoden dogodja ne bi prišel v javnost in prebivalstva neuznemirjeval«, sta nadučitelj in predsednik šolskega sveta sklenila šteti ta dan med tiste tri, ki jih lahko da kot proste krajevni šolski svet. Spet pa se je zapletlo v šolskem letu 1885/86, ko 19. novembra in 19. januarja (popoldne) ni bilo pouka zaradi nezakurjenih šolskih peči. Obakrat je namreč predsednik šolskega sveta »iz neznanega vzroka šolskej služkinji prepovedal, peči zakuriti, šolsko učiteljsko osebje pa je usled tega bilo prisiljeno, otroke iz mrzlih sob domu odpustiti«.

Pouka pa ni bilo tudi od 14. do 28. aprila 1895 zaradi potresa na Veliko noč 14. aprila, ko je tudi nadučitelj z družino preživel velik strah. Takole je to opisal: »Nastal je silen potres. Stropje so se premikali, zidovje je razpokalo, namet odletaval, znotrajni zid v mali sobi se je izbočil, obok razpočil, dimniki so padali raz streho in gorje tistemu, ki bi se bil v tem času upal čez prag na prosto, gotovo bi ga ubilo. Ko je malo poleglo zbežalo je vse za silo oblečeno na cesto. Po cesti, akoravno je bilo zelo mrzlo, klečali in molili so ljudje, ker mnogo jih je menilo, da mora biti konec sveta. Ker so se močni sunki in bobnenje tudi poznejše dneve ponavljali, ležali smo skozi osem večerov (noči) pod sosedovim kozolcem. Dne 16. aprila se je c.kr. okraj. šolskemu svetu nanzanilo, da vsled potresne poškodbe pri šolskem poslopi, ni možno popreje poučevati, da se vsaj znotranji deli poslopja popravijo.«

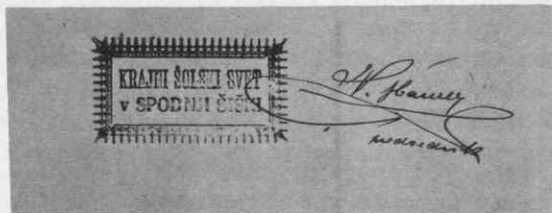
Nalezljive bolezni

Zapisi omenjajo šestkrat prekinitev pouka zaradi epidemij. Že v prvem šolskem letu so na ukaz okrajnega glavarstva, ker so v »šolskem kraju začele koze razsajati«, zaprli šolo od 26. januarja do 12. februarja 1883. Od šolskih otrok ni umrl nihče. Epidemija koz je bila še v letu 1888, ko so prekinili pouk od 16. januarja do 1. marca. Cepljenje proti kozam se omenja leta 1907 in 1908, ko je obakrat v juniju cepil otroke dr. Lapajne. Večkrat je bil pouk prekinjen zaradi ošpic in škrlatinke, nato pa zaradi ošpic še od 6. do 27. junija

1898 in nato do srede julija.³⁴

Krajni šolski svet

Krajni šolski svet je sestavljalo pet za triletno obdobje voljenih mož, po trije iz Spodnje in po dva iz Zgornje Šiške, v letih pred zidavo novega šolskega poslopja pa šest, po trije iz vsake Šiške. Svet je imel predsednika, ki se je navadno tudi z lastno darežljivostjo in z zbiranjem prispevkov za šolarje uvrščal med dobrotnike in prijatelje šole, ter podpredsednika in člane. Prvi predsednik krajnega šolskega sveta Janez Knez, tuji spodnješišenski župan in zaslužen mož za gradnjo šolske stavbe, se je temu kmalu odpovedal, nakar je svetu predsedoval od oktobra 1883 Anton Vizijan, od junija 1884 pa do svoje smrti 18. avgusta 1892 Fran Zakotnik, nato pa od oktobra 1892 do konca leta 1894 I.C. Juvančič, ki je predsedoval svetu še od konca leta 1897 do srede leta 1900. Vmes je bil predsednik krajnega šolskega sveta (1894–1897) Janez Jeras, ki je kot namestnik vodil šolski svet tudi v drugi polovici leta 1900.

Žig krajnega (krajevnega) šolskega sveta s podpisom predsednika, ZAL

Konec leta 1900 izvoljeni predsednik Karl Ziegler, je 21. januarja 1901 prevzel posle, pa je prav na ta dan nesrečno padel na poledenelih tleh, si zlomil nogo in nato hudo zbolel. Podpredsednik krajnega šolskega sveta je bil med leti 1900 in 1903 Franc Vrhovec. Po Zieglerjevi smrti je prevzel predsedovanje leta 1902 Anton Pogačnik, podpredsednik pa je bil Viljem Maurer, a zaradi nesoglasij z županom Burgerjem, je Pogačnik odložil predsednikovanje v marcu 1903. Župan je nato izstopil kot član iz krajnega šolskega sveta, izvolili pa so nov odbor z Maurerjem kot predsednikom in Pogačnikom kot podpredsednikom. Viljem Maurer je bil nato konec leta 1906 izvoljen še za eno triletno obdobje.

Zanimivo je, da je prva leta za krajni šolski svet uradoval kar nadučitelj »radi neugodnih sposobnostnih razmer« članov šolskega sveta (junij 1883). Ko je prišel v Šiško marca 1891 za nadučitelja A. Javoršek, je krajni šolski svet razpravljal tudi o pravicah nadučitelja do šolskega vrta, dovolili pa so nadučitelju postaviti svinjski hlev ter mu – kakor njegovemu predniku – izročili tudi skrb za kurjavo in snaženje šolskih prostorov za odškodnino 163 gld. Pro-

račun za stvarne potrebe šole je v šolskem letu 1892/93 je bil 324 gld v letu 1893/94 pa 540 gld 50 kr (od tega 200 gld za podstrešno sobo v šoli za stanovanje učitelja ali učiteljice, ki bi plačala 25 do 30 gld letne najemnine). Proračun za leto 1894/95 pa je bil 406 gld 24 kr.³⁵

Dobrotniki šole in šolski prijatelji

Otroci so bili obdarjeni ob kakih slovesnih prilikah, ob koncu šolskega leta ali pa v zimskem času, zlasti za Božič. Za obdaritve in pogostitve ob izletu na Rožnik omenja šolska kronika zaslužne prijatelje šole in dobrotnike. Taki so bili predsedniki krajnega šolskega sveta Janez Knez, Fran Zakotnik in posebej I.C.Juvančič s soprogo, pa trgovec Al.Mayer, vodja pivovarne Offner, bratje Koslerji, zasebnik Paulin, krčmar Thaler, graščak in deželni knjigovodja Franjo Ravnihar, graščak in krajni šolski nadzornik A.Galle, posestnik Jak. Matjan, župan Franc Kauschek, trgovci Bolaffio ter Tome, Krišper, Vodnik in Otokar Foukal.

Zlasti J.C.(Karol) Juvančič, vinski trgovec, in njegova žena Ana sta s svojimi prispevki in zbiranjem pri drugih šolskih dobrotnikih večkrat omogočila obdarovanje otrok, tako na primer v prvih dneh januarja leta 1893 in 1894, ko je do tristo otrok dobilo »različnih stvari zlasti obleke«, in pa konec decembra 1896, ko sta Juvančičeva obdarovala do 200 otrok z »obleko, obutvijo in drugimi božičnimi darili«, nato pa so dobili še »mnogo kruha, potic in raznih slaščic; tudi je dobil vsak kozarec dobrega vina«. Tudi naslednje leto sta, ob proslavi petdesetletnice vlade Franca Jožefa, oskrbela »170 otrokom razne obleke, razdelilo se je tudi 30 parov čevljev«, nakar so bili otroci še pogoščeni, k čemer so »pripomogli ... zopet znani gosp. dobrotniki in dobrotnice«.

Poleg tega je za Miklavževo 1886 podružnica Družbe sv. Cirila in Metoda s 55 goldinarji omogočila obdarovanje po enega dečka in ene deklice iz vsakega razreda z obleko in še po deset dečkov in deklic z drugimi darili. Katehet p. Placid Fabiani pa je v decembru 1883 podaril iz frančiškanskega samostana 102 knjigi, nekaj jih je dala mokerica U.Klopčič, 10 gld za vezavo pa je prispeval krajni šolski nadzornik Galle. V šolskem letu 1891/92 je nadučitelj zbral 145 gld za harmonij. Kronika omenja še podporo krajnega šolskega sveta za obnovo poslopja po potresu 1895, ko so prejeli v ta namen 400 gld. V aprilu 1898 pa je »vsled prošnje tukajšnjega šolskega vodstva« prispevala Kranjska hranilnica 100 gld. Tudi je leta 1898 Kmetiška posojilnica prispevala 15 gld za nakup knjig in zvezkov ubožnim šolarjem. Kranjska hranilnica in deželni odbor sta ob koncu leta 1892 prispevala še po 120 gld vsak za deško delavnico.³⁶

Po smrti »jednega najboljših prijateljev in dobrotnikov« šole, vinskega trgovca, predsednika krajnega šolskega sveta in načelnika požarne brambe J.C.Juvančiča, 26.6.1900, je šolski voditelj zapisal, da je poleg svojih otrok »ljubil vso nedolžno mladino. Solza veselja mu je igrala v očeh, ko je videl da so otroci veseli njegovih daril. Zato pa tudi nikdar ni zamudil prihiteti na pomoč kadar se je prirejela kaka šolska slovesnost«. Z dobrodelnostjo je nadaljevala njegova žena Ana do nesrečne smrti sredi decembra 1906. Najbrž zapis v kroniki ni prazna hvala: »Z njo je zgubila tukajšnja šolska mladina največjo dobrotnico, ker vsako leto je obdarila otroke z raznimi darili, zlasti pri šolskih izletih, naj se ohrani v teh vrsticah blagi dobrotnici in prijateljici šolske mladine hvaležen spomin!«

Novo šolsko poslopje v Spodnji Šiški

Število učencev štirirazredne ljudske šole v Šiški je v začetku tega stoletja naraščalo (1902 – 244, leto zatem 321) in v šolskem letu 1907/08 je ljudsko šolo v Šiški obiskovalo 476 otrok, 57 nemško schulvereinovsko, ljubljanske šole pa skoraj 400 otrok iz Šiške. Leta 1904 je šišenska trirazrednica s provizoričnim 4. razredom imela še štiri paralelke, šolsko poslopje pa je imelo le tri učne sobe. Krajni šolski svet je zato najemal sobe v zasebnih hišah. Najprej 1902/03 za četrto šolsko sobo pri Jos. Vodniku v hiši št. 63 za letno najemnino 172 kron (za snaženje in kurjavo pa 110 kron) nato pa še pri Franu Burgerju, Jerneju Steletu, Danijelu Battelinu in v občinski pisarni v Spodnji Šiški.

Zaradi tega sta si krajni šolski svet prizadeval rešiti vprašanje šolskega prostora, o čemer so po letu 1900 večkrat razpravljali, a Spodnjejšiškarji so želeli dvigniti poslopje še za eno nadstropje, Zgornjejšiškarji pa so se ogrevali za novo stavbo na šolskem vrtu. Nadučitelj Javoršek je zapisal v kroniko: »Vidi se, da zastopniki Spodnje in Zgor.Šiške ne bodo nikdar edini, ker vsi komaj čakajo, da se glede šole ločijo t.j. zidajo za vsako občino svojo šolo; staro pa prodajo.« Res so tako sklenili septembra 1903 in spet koncem leta 1904, čeprav so bili v Zgornji Šiški bolj za širitev obstoječe zgradbe. Jeseni 1905 so predložili krajnemu šolskemu svetu načrt za novo šolsko stavbo v Spodnji Šiški, ki ga je izdelal zidarski mojster Burger, takratni spodnjejšišenski župan. Marca 1906 so morali načrte nekoliko popraviti, konec leta pa so prejeli potrditev načrta. Delo so oddali aprila 1907 zidarskemu mojstru Danielu Battelinu za 113.500 kron in 1. maja so na travniku ob Gasilski ulici začeli z gradnjo. Zemljišče v obsegu 900 kvadratnih sežnjev je kupila občina v začetku leta 1906 od Janeza Sirnika in Lovrenca Ciglerja za 8640 kron. Do jeseni 1908 je stalo enonadstropno poslopje z

Vabilo k otvoritvi nove šolske stavbe v Sp. Šiški 1908, ZAL

dvema stranskima kriloma. Šola je imela 12 učilnic in telovadnico. Stroški stavbišča in gradnje so znašali dobrih 155.000 kron.³⁷

Slovesni dan je bil 13. septembra 1908; šolska stavba vsa v zastavah in cvetju, ob Gasilski cesti in pred šolo pa mlaji in slavoloki. Občinski odbor občine Spodnja Šiška z županom J. Burgerjem in krajevni šolski svet s predsednikom V. Maurerjem, zgornješišenski občinski odbor ter vsa šišenska narodna društva, Čitalnica in Sokol, gasilski društvi obeh Šišk ter nad 500 otrok z učiteljstvom, je pričakalo ob streljanju topičev visoke goste. Med njimi je bil tudi deželni predsednik Kranjske baron T. Schwarz, ki je mogel »kot prijatelj šole biti navzoč pri tako znameniti slovesnosti«. Sledila je slovesna maša na prostem pred novo šolo in blagoslov poslopja, prepevanje domačega mešanega pevskega zbora ter govori, po katerih je nadučitelj Anton Javoršek prevzel ključje šolskega poslopja, ter tudi sam nagovoril navzoče.³⁸

»Slavna gospoda, častiti občani!

Dolgo časa smo hrepeneli po svoji lastni šoli. Saj se veseli vsak tistega dne, ko se more vseliti v svoji hiši. ... Danes je blagoslovljena in otvorena v novem poslopju slovenska šola. Pač nam bije srce radosti in zadovoljnosti, ko gledamo krasno zidanje in lepe svetle sobe. Koliko lepega in koristnega se bomo tu učili. Z znanostmi si bomo bistrili um in blažili srce. ... Radoste (se) naša srca tega danes po-

svečenega hrama, v katerem bomo zajemali svete resnice in prelepe nauke v naš dušni in telesni blagor... Konečno pa se zahvalim tudi vsem, ki so pripomogli k izvršitvi te lepe šole, kakor slavnemu občinskemu zastopu in slavnemu krajnemu šolskemu svetu. Položili ste s tem temelj narodni omiki in izobrazbi. Bog Vas živi!«

Zatem so si gostje in občinstvo ogledali novo šolo. Popoldne je bila velika ljudska veselica, na »celem Reininghausovem vrtu« s sodelovanjem domžalske godbe in šišenskih društev. Napovedovali so godbo, ples, srečlov in šaljive prizore, za peto uro tudi »vzdig Zeppelinovega balona model V«. Zvečer pa so pripravili vinsko pokušino v šišenski vinski kleti »kjer se bode točilo vino gg. vinotržcev« (Bolafo, Pogačnik, Stele, Stepič, Zajc, Vodnik, Zorman) v elektično razsvetljenem veseličnem prostoru.³⁹

Največ zaslug za novo šolo v Šiški sta imela občinski odbor z županom Jakobom Bergerjem in krajni šolski svet s predsednikom Viljemom Maurerjem ter odborniki Anton Pogačnik, Fran Burger, Mihael Bizjan, Jakob Kogovšek, Dragotin Mohar in P. Hugolin Sattner. »Za svoj trud in požrtvovalnost naj imajo prijetno zavest, da so storili človekoljubno delo, da so si postavili trajen, neminljiv spomin,« beremo v kroniki.⁴⁰

Ker v novem poslopju še ni bilo vse opreme, so pričeli s poukom šele konec septembra 1908. Šola, ki je bila dotlej trirazrednica s provizoričnima 4. in 5. razredom ter petimi paralelkami, je bila tega leta razširjena v šestrazrednico s štirimi paralelkami. Kmalu po dograditvi šolskega poslopja so sklenili, da stavbo dvignejo za eno nadstropje. Proračun na nadzidavo je bil 60.000 kron, vodovodna napeljava pa še 1900 kron. Drugo nadstropje so dokončevali poleti 1912. Novo šolsko nadstropje so blagoslovili 22. maja 1913, ko so odkrili tudi spominsko ploščo »postavljeno v prvi vrsti v čast in slavo Nj. Vel. presv. cesarju Francu Jožefu I.«. Spominska plošča v veži deške šole pa je izzvala nasprotovanja med krajnim šolskim svetom, ki je oskrbel njeno postavitve, in vodstvom spodnješišenske občine.⁴¹

Ko si je spodnja Šiška sezidala svojo šolsko stavbo in se je prej enotni šolski okoliš razdelil na dva, je v stari šolski stavbi (delež Spodnje Šiške sta odkupili vasi Zgornja Šiška in Koseze) ostala šola. Novoustanovljeno dvo-razrednico je vodil prejšnji učitelj skupne šole Josip Bregar (do 1920) in že v šolskem letu 1909/10 je postala šola trirazrednica s 140 učenci. Za učence iz Zgornje Šiške, ki so obiskovali četrti, peti ali šesti razred šole v Spodnji Šiški (1908/09 jih je bilo 47), pa je njihova občina plačevala šolnino. Za šolsko leto 1908/09 je »učnina« znašala po 20 kron za vsakega otroka, za šolsko leta 1911/12 pa 12

kron na učenca.⁴² Novo šolo v Zgornji Šiški so sezidali leta 1929 po načrtih arhitekta Jožeta Plečnika in od leta 1935 nosi ime Valentina Vodnika.⁴³ Staro šolsko poslopje je služilo zatem drugim namenom, dokler ga niso v 60. letih podrli.

Deška in dekliška ljudska šola

Novi krajni šolski svet, konstituiran aprila 1912, s predsednikom Alojzijem Zajcem, si je zadal nalogo, da ugotovi dolgoletni želji Šiškarjev in izposluje razširitev mešane ljudske šole v dve osemrazrednici. S šolskim letom 1912/13 sta tako delovali v šolskem posloplju (tedaj že dvonadstropnem) deška in dekliška ljudska šola pod skupnim vodstvom nadučitelja Lavtižarja. Konec šolskega leta 1911/12 je na šišenski šestrazrednici z 9 paralelkami poučevalo pet učiteljev in deset učiteljic, ob koncu naslednjega šolskega leta pa je bilo na deški osemrazrednici osem učiteljev, na dekliški pa toliko učiteljic.

V šolskem letu 1912/13 so nekajkrat obdarovali šolske otroke: novembra 50 otrok z obleko in obutvijo, januarja pa so šišenska društva (Čitalnica, Gasilsko društvo, Telovadno društvo Sokol, podružnica Ciril-Methodovega društva) in občinski odbor pripravili božičnico z obdaritvijo 64 dečkov in 64 deklic. Kasneje je Kmetijska hranilnica in posojilnica podarila 60 kron za nakup samoučil revnim otrokom, kar je storila tudi leto zatem. V prejšnjem letu so imeli več primerov difterije, ošpic in griže, v tem letu pa epidemijo otroškega kašlja. Sredi junija 1913 je zdravnik dr. Dereani otroke brezplačno cepil proti kozam.

V letu 1912/13 so šli na obisk kinopredstave Kristusovo življenje. Na majski izlet so šli v letu 1913 učenci od 5. do 8. razreda deške in dekliške šole na Jesenice in skozi Vintgar na Bled. V šolski telovadnici so 20.6.1914 odprli šolski gledališki oder. Prireditev je obsegala poleg nagovorov in deklamacij še dve mladinski gledališki igri, Najlepši dom in Hvaležna sirota, na koncu pa so zapeli pesmi Lepa naša domovina in cesarsko pesem.⁴⁴ O šolskem letu 1913/14 omenimo vsaj skioptična predavanja iz zemljepisa za učence višjih razredov, roditeljski večer s protialkoholnim predavanjem za odrasle v februarju, in v marcu enaki predavanji tajnika Svete vojske za učence in učenke. Med mladino so vpeljali protialkoholno akcijo.⁴⁵

Kranjski deželni odbor je avgusta 1912 dovolil, da se šišenska mešana ljudska šola razdeli na deško in dekliško, ki pa sta ostali pod skupnim vodstvom. To je opravljal Fran Lavtižar do 1.12.1914, ko ga je nasledil Josip Wagner. Spomladi 1916 je deželni šolski svet sklenil razpisati mesto nadučiteljice in ločiti šolski vodstvi za obe šoli, kar se je zgodilo marca 1917 z nastopom Marije Kleinmayr

(Sadar).⁴⁶ Med svetovno vojno, ko je šolsko poslopje uporabljala vojska, so učenke obiskovale pouk v sokolski telovadnici (1.–3. razred), v nadučiteljevem stanovanju v pritličju deške ljudske šole (4., 7., 8.), v občinski hiši (6.) in na Bellevue-ju (5.).⁴⁷

Število učenk in učencev obeh šišenskih osemrazrednih šol (dekliške in deške) 1912–1918 na začetku šolskega leta (podatki po katalogih)

	Dekliška		Deška	
	učenke	od teh v 1. razr.	učenci	od teh v 1. razr.
1912/13	345	63	364	60
1913/14	–	–	349	52
1914/15	–	–	346	58
1915/16	367	58	335	51
1916/17	388	72	367	69
1917/18	412	73	367	70

Obrtno nadaljevalna šola

Od konca leta 1909 si je pripravljali odbor za snovanje obrtno nadaljevalne šole v Sp. Šiški (predsednik župan Pogačnik, tajnik nadučitelj Javoršek) prizadeval za odprtje te šole, saj se je pokazala »potreba nuditi vajencem, ki se uče pri mojstvih poleg njih obrtno praktične tudi to izpolnjujočo teoretično izobrazbo«. V občini, ki je, kot so nakoliko precenjeno zapisali, »štela nad 5000 prebivalcev«, je bilo tedaj 30 samostojnih obrtnikov z 32 vajenci, računali pa so še na 10 vajencev iz Zgornje Šiške. Šišenski vajenci so bili ključavničarji in čevljarji (po 8), mizarji, mesarji in peki (po 3), krojači in kovači (po 2), po en pa sedlarski, mehanikarski in sodarski vajenec.

Krajni šolski svet je bil pripravljen dati prostor v šoli, občina prispevati 300 kron, deželni odbor 20 do 30% stroškov, obrtna zbornica 100 kron, zagotovljen pa so imeli tudi učiteljski kader. Vodja je postal šolski voditelj ljudske šole Lavtižar, poučevali pa so učitelji na deški ljudski šoli Petrič, Potočnik, Wagner, katehet p. Albert Pirc in učitelj Gorjup iz Ljubljane. Šolsko leto je trajalo sedem mesecev, od oktobra do aprila, zaključeno navadno z razstavo izdelkov učencev v šolski telovadnici.

Šola je delovala od oktobra 1911 do vsaj aprila 1914. Imela je pripravljali razred ter dva razreda. V vseh razredih so poučevali verouk, računstvo in risanje, v pripravljalnem razredu so imeli še učni jezik in pisanje, v prvem razredu geometrijo in projekcijo ter spise, v drugem pa strokovno risanje in obrtne predpise ter obrtno računstvo.

V začetku šolskega leta so poročali o delovanju šole: 1913/14 so vajence iz Zg. Šiške odslovili iz obrtno nadaljevalne šole in v vseh razredih je ostalo 52 učencev, ob koncu leta

A. Javoršek, Letno poročilo ... šole v Sp. Šiški. 1910; naslovnica, SSM, dokumentacija

pa jih je bilo 46 (12 v pripravljalnem razredu, 22 v prvem, 12 v drugem). Od teh je bilo največ ključavničarjev (9) in čevljarjev (7), precej kovačev (5), krojačev, mesarjev in pekov (po 4), trije so bili kamnoseški vajenci, po dva sedlarja in kolarja, ter po en brivec in vrtnar. Razen enega Hrvata so bili vsi Slovenci. V šolskem letu 1913/14 se je vpisalo 52 učencev (za pripravljalni razred 13, za prvi 20 in za drugi razred 19), med njimi eno dekle in v šolo so želeli pritegniti tudi vajenke. Tedaj je poučevalo s katehetom vred 11 učiteljev.⁴⁸

Nemška šola v Šiški

Zaradi prošnje železniškega uradnika Franca Ungerja in tovarišev, da bi se ustanovila v Spodnji Šiški nemška šola, je krajni šolski svet razpisal komisijsko obravnavo 4. septembra 1903. Večina občinskih odbornikov se je »odločno uprla k prispevanju pouka, še manj pa, da bi prispevala k zidanju in vzdrževanju nemške šole«. Število prebivalstva v Spodnji Šiški je tedaj hitro naraščalo, od okoli 2000 leta 1890, do skoraj 4900 leta 1910. Od tega se je pri popisih izjavilo za nemški občevalni jezik sprva manj kot šestina (1890), nato slaba petina (1900), leta 1910 pa več kot četrtina prebivalstva.⁴⁹

V Šematizmih se pojavlja od šolskega leta

1906/07 med zasebnimi šolami tudi nemška enorazrednica v Spodnji Šiški (Die deutsche gemischte einklassige Volksschule des Laibacher Schulkuratorium in Unter-Schischa), ustanova ljubljanskega šolskega kuratorija, t.j. društva za povzdigo nemškega šolstva na Kranjskem (Verein zur Förderung deutschen Schulwesens in Krain), ki ga je tedaj vodil dr. Heinrich Gartenauer. V naslednjem letu je postala šola dvorazredna in poleg Anne Schulz je tu poučevala še začasna voditeljica Lina Petritsch (oz. Johann Petritsch).

Šolo je podpirala podružnica nemškega Schulvereina v Šiški, ki je štela 1908. 145 članov (načeloval ji je dr. Jos. Staudacher) in imela 6228 K dohodkov, ter prejela podporo iz »rajha« od občnega nemškega Schulvereina, naslednje leto pa je dobila od železniškega ministrstva 500 K podpore, kot je pisal Slovenski Branik. V šolskem letu 1908/09 je postala šola trirazredna in si pridobila pravico javnosti. Vodil jo je Anton Klima, kot učni moči pa se omenjata prej imenovani. Že leto zatem je bila štirirazrednica, v letih 1910/11 in 1911/12 pa je bila šola štirirazrednica z eno paralelko. Od šolskega leta 1909/10 se omenja nadučitelj Franz Bischof, kot učne moči pa Maria Tschsch (do 1918), Sophie Tschcherne (vsaj v letih 1910 in 1911), Ignaz Dworschak (1910–11) in Maria Achtschin (1917–18) ter dve hospitantki (Carmen Rubbia, Marha Cigoj). Katehet je bil p. Ernest Jenko.⁵⁰ V letih pred prvo svetovno vojno je šola dobila tudi novo poslopje v Frankopanski ulici, v katerem je bil kasneje učiteljski dom, danes pa je dom učencev Gradisa.

V začetku šolskega leta 1907/08 je imela nemška šola 57 učencev (29 dečkov in 28 deklic). Oktobra 1908 je obiskovalo nemško šolo 89 otrok, stanujočih v Šiški, od teh jih je bilo rojenih tam 32, v Ljubljani pa 15. Po primkih ali kraju rojstva sodeč, je bilo Nemcev kakšno polovico.⁵¹

V vedno bolj narodnostno mešani Šiški pa je od 1816. delovala tudi podružnica slovenskega narodnoobrambnega društva Družbe sv. Cirila in Metoda (CMD), od februarja 1909 pa še ženska podružnica CMD. Pred prvo svetovno vojno (1912) sta zbrali podružnici nekaj nad 272 (ženska) in 292 (moška) učencev. Šišenska nemška šola je precej vznemirjala tudi Družbo CMD, saj se v blagajniškem poročilu društva za leto 1908 omenja, da je Schulverein »svoji šoli v Šiški, katero je sedaj prekrstil v Schönau, ... pridobil pravico javnosti«, v poročilu za leto 1910 pa, »da je vzel v svojo popolno oskrbo nemško štirirazrednico v Spodnji Šiški ter si tako postavil tik pred durmi bele Ljubljanec novo postojanko«.⁵²

»Revolucija« šolarjev 14.7.1911

Zaradi šolskih maš slovenske in nemške

Fotografija šolske stavbe ob Gasilski ulici v Sp. Šiški, okoli 1939, SŠM, dokumentacija

šole pa je prišlo leta 1911 tudi do narodnostnih nasprotij. V podružnični cerkvi sv. Jerneja je bilo premalo prostora za številne šolarje, šolska maša pa je bila le ena, zato so bili otroci natlačeni po vseh kotih premajhne cerkve, »polovica otrok pa je morala stati zunaj okrog cerkve in pred cerkvijo na cesti, izpostavljena vsakemu vremenu«. Temu je hotel narediti konec katehet p. Albert Pirc, ki je predlagal, naj slovenski šolarji hodijo k šolski maši v župnijsko cerkev Marijinega Oznanjenja v Ljubljano. Čeprav »je učiteljstvo branilo, vendar je obveljal predlog p. kateheta«. ⁵³ Ta nasvet je sprejel tudi krajni šolski svet. ⁵⁴ Liberalno Jutro je pisalo, da želijo s tem frančiškani spodbuditi zidavo nove cerkve, za kar so si res prizadevali, posebej pa se je spraševalo, kako pripeljati 700 otrok brez nevarnosti do mesta. Zlasti ga je motilo eno: »Torej domači otroci naj hodijo v Ljubljano, tuji otroci bodo pa v domači cerkvi« pri šolski maši. ⁵⁵

Teden dni pred zaključkom šole, 14. julija, je Jutro postreglo še z nekaj članki o šolskih mašah in o potrebi po novi župniji v Šiški, pisanih s stališča, da je Spodnja Šiška »protiklerikalna trdnjava«. ⁵⁶ Tako beremo tudi o prostestnem zborovanju mladine »okoli borovnic v Kozlovi dolini« in »na šancah« zoper obisk maše v Ljubljani. ⁵⁷ Nasprotniki obiskovanja šolskih maš v Ljubljani so zbirali podpise med starši zoper ta predlog (po pisanju Jutra so

zbrali čez 200 podpisov) ⁵⁸ in ob zaključku šole je polovica otrok šla k maši v Ljubljano, »druga polovica pa je ostala doma in je priredila pravcato demonstracijo proti majhni nemški šoli, ki je vsled majhnega števila svojo službo božjo v Šiški imela.« ⁵⁹ Jutro, oziroma Franjo Pirc iz šišenske podružnice uredništva tega lista, pa je objavilo pod naslovom »Revolucija« šolarjev v Spodnji Šiški podroben opis sporov zaradi nemške maše. A zaradi navajanja podrobnosti je po sklepu državnega pravdnika Lusšana izšel list v drugi izdaji z nekaj pobeljenimi odstavki. Po pisanju Jutra se je okoli 200 mladih s svojimi starši zbralo zjutraj pred šišensko cerkvijo, k šolski maši pa naj bi šlo od 700 otrok »le 75 parov«. ⁶⁰ Mežnar je zbranim pred cerkvijo sv. Jerneja v Šiški zabranil vstop. Malo pred osmo je prišlo še okoli 140 otrok nemške šole s spremstvom, nakar so prišli štirje orožniki, ki so spustili v cerkev samo nemško šolo. Med mašo je bil menda mir. Iz cenzuriranih odlomkov pa razberemo opise nemških zasramovanj Slovencev ob prihodu in odhodu iz cerkve in lasanj slovenskih otrok. »Šele ob 11. uri dopoldne je bilo konec revolucije, ki so jo uprizorili šišenski mali za svoje pravice, povzročili pa kakor rečeno, le frančiškani in šolska oblast.« ⁶¹ Dan po objavljenem poročilu je Jutro prineslo še Apel na šišensko mladino, v katerem so mlade spodbujali, da »zre te dni slovenska javnost na vas

Cesarja Franca Juzeta I. osemrazredna deška ljudska šola v Spodnji Šiški.

Detalje: Kranjska. Šolsko leto: 1911/12. Šolski učeni: Ljublj. okolice. Kat. št.: 6.

Odpustnica.

Mamffer Rudolf

rojen dne 9. aprila 1899 v *Spodnji Čisti* na *Kranjskem*, rimsko-katol. veroizpovednja, je hodil v ljudsko šolo od 16. septembra 1906 do 16. julija 1910, nazadnje v *sedmi* razred na tukajšnji ljudski šoli. Ob svojem izstopu iz šole je prejel naslednje reče:

Vedenje: *novotno*
 Prilagodit.: *razodotno*
 Veronauk: *dobro*
 Branje: *dobro*
 Pisanje: *razodotno*
 Slovenski učni jezik: *razodotno*
 Nemški jezik: *razodotno*
 Računatvo in geometrijsko oblikoslovje: *razodotno*
 Priradpis in prirodoslovje: *razodotno*
 Zemljepis in zgodovina: *razodotno*
 Risanje: *razodotno*
 Pušje: *dobro*
 Telovadbe: *dobro*
 Zenska ročna dela: _____

Neobvezni učni predmeti: _____

Zunanje oblike plemeniti izdelkov: *malo lično*

Ker je ta učenc zadosil zahtevam § 21 državnega zakona o ljudskih šolah z dne 2. maja 1883, drž. zak. št. 53, oziroma § 17 zakona z dne 29. aprila 1873, drž. zak. št. 21, se odpusti s tem iz šole.

Vodstvo cesarja Franca Juzeta I. osemrazredne deške ljudske šole v Spodnji Šiški.
 dne 16. septembra 1910.

Jean Lavtižar školski voditelj *P. Bonin* profesor *Jean Lavtižar* nadučitelj.

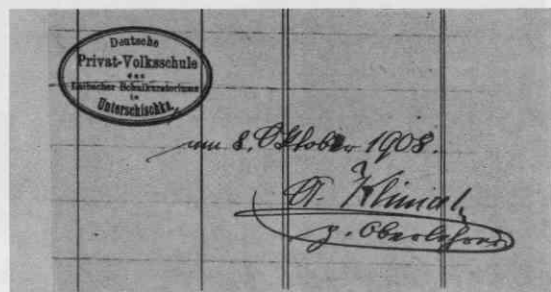
Obseer: 49 B. 1111 II

Odpustnica (zaključno spričevalo) osemrazredne deške ljudske šole v Sp. Šiški, 1913, ZAL

kot na male narodne zavedne junake«. ⁶² Že tedaj med opisom ogorčenja Šiškarjev omenja članek: »raje prestopimo k drugi veri«, nato pa omenja še nameravano gradnjo prve pravoslavne cerkve na Kranjskem v Spodnji Šiški. ⁶³ O šolski maši v Šiški so poročali tudi nemški listi in to »nesramne laži na rovaš Slovencev«, kot beremu v Jutru, a državno pravdnitvo je zaplenilo le Jutro. ⁶⁴ List Slovenec je dogodku posvetil precej manj pozornosti, ter v članku Nova cerkev v Spodnji Šiški kot odgovor na pisanje Jutra ne prav resno omenjal namen gradnje pravoslavne cerkve s strani tistih, ki so sicer zoper novo cerkev v Šiški. ⁶⁵ Na eni strani ne prav preišljena zahteva po obiskovanju šolskih maš v Ljubljani, na drugi pa »šiškarska zavednost« in nesimpatije do nemške šole ter nasprotovanje liberalne strani težnji frančiškanov v Sp. Šiški novo faro, v Sp. Šiški novo cerkev«, ⁶⁶ so privedle do »revolucije« šolarjev. Da bi se kaj takega ne ponovilo, so ob šolskih slovesnostih prihajali v Šiško trije frančiškani: »dve maši sta bili za slovensko ena pa za nemško šolo«. ⁶⁷

Žig obrtne nadaljevalne šole v Sp.Šiški, ZAL

Žig in podpis nadučitelja nemške privatne šole v Sp.Šiški, 1908, ZAL

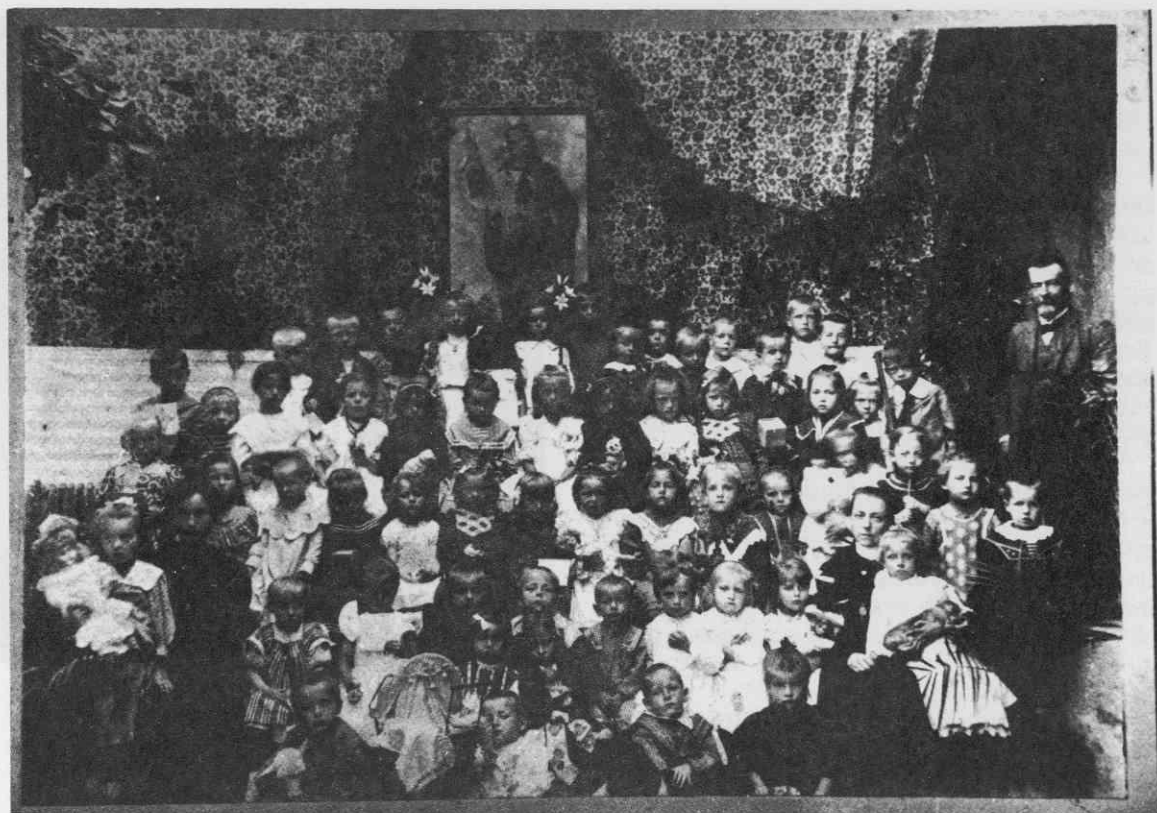
Otroška varovalnica

V tiskanih koledarčkih sledimo podatkom o otroškem vrtcu (čuvališču ali otroški varovalnici) v Spodnji šiški od šolskega leta 1907/08 dalje. Zasebni otroški vrtec društva Otroški prijatelj je vodila Vera Vencajz, otroška vrtnarica pa je bila Avgusta Cimolini. V tem času se omenja tudi nemški vrtec društva Dobra gospodinja (Der deutsche Kindergarten des Vereins Gute Hausfrau), ki ga je vodila prav tako Vencajzova.

Cimolinijeva je ostala otroška vrtnarica tudi v naslednjih letih, vodstvo vrtca pa je v šolskem letu 1909/10 prevzel šišenski nadučitelj Javoršek. Naslednje leto je postala voditeljica Avgusta Cimolini (roj. 1886 pri Vidmu), tu pa je službovala še Ivana Avbelj. Obe sta delali v vrtcu tudi od 1911. do 1913., ko ga je vodil nadučitelj Lavtižar. ⁶⁸ V Spodnji Šiški pa je delovala ob koncu avstrijskega obdobja tudi socialnovzgojna ustanova grofice Auersperg Asylum Angelorum, tudi Asil Angela Varuha imenovan. ⁶⁹

Šola v letih vojne

Po vojni napovedi Srbiji 25.7.1914 in splošni mobilizaciji, je vojska 28. julija zasedla šolsko poslopje. A ko so ti vojaki 31.7. odšli na Moravsko, so že čez tri dni zasedli šolo vojaki 97. pešpolka iz Trsta. Vojaki so bili nastanjeni po vsej Šiški in tudi v šoli v Zgornji Šiški.

Otroški vrtec v Sp.Siški, zasebna ustanova grofice M.Auersperg, 1907/08, SŠM, zbirka

Povsod je »vladal nered, propalost deklet in žena, surovost vojakov in kletev otrok«.

V šolskem letu 1914–15 je bil pouk v poslopju zgornješiške šole in v salonu gostilničarja Moharja, a zaradi stiske s prostorom, so imeli vsi razredi pouk le trikrat tedensko po dve uri. Od konca oktobra do konca novembra je bilo še slabše, saj so vojaki zasedli še poslopje šole v Zgornji Šiški in je bil pouk le še za 7. in 8. razred. Nato pa so uredili pouk za vse razrede trikrat tedensko in sicer v sokolski telovadnici (1. in 5. razred), v občinski hiši (2. in 8. razred), v salonu gostilne Mohar (3. in 6. razred) in v Favajevi hiši (4. in 7. razred). Pouk je bil še večkrat prekinjen zaradi prostorske stiske (v začetku decembra so jim odpovedali gostoljubje v Moharjevem salonu), nekaj časa je vojaška oblast omogočila uporabo zgornješiške šole (od 5.12. do 14.1), nato pa zasedla še prostore pri Favaju. Od srede januarja 1915 je potekal pouk za 4. razred vsak popoldan od 13–16, za 5. razred vsak dopoldan od 8–12, prav tako za 8. razred. Po trikrat na teden izmenično pa je bil pouk za 6. in 7. razred, ki je bil poleg 8. razreda v občinski hiši, 4. in 5. razred pa sta imela pouk v sokolski telovadnici.

Tudi v naslednjih letih je pouk – po tri dni tedensko dve uri – potekal v različnih prostorih, tudi v nadučiteljevem stanovanju in v ljudski kleti na Bellevueju, kjer je bil nameščen 4. razred (v letu 1916–17), nakar so ga

preselili v šolsko poslopje. To je bilo med počitnicami poleti 1918 toliko popravljeno, da se je redni pouk pričel 17. septembra 1918 kar v šolskih sobah.

Vojna leta so poleg nerednega pouka v različnih prostorih po vsej Šiški prinesla tudi različne zbiralne akcije. Že septembra 1914 so nabirali za Rdeči križ (ta mesec je učiteljstvo darovalo 12, naslednji pa 20 kron), pa za nakup obleke oziroma volne za vojake (zbrali nad 65 kron), deklice višjih razredov pa so delale obleke in jih oddajale Rdečemu križu.

V šolskem letu 1914–15, ko so vojaške oblasti celo izdale učiteljstvu vstopnice za vstop v šolsko poslopje, so mladini razdelili letake o varčevanju z zalogami moke, o Skladu v pomoč vdovam in sirotam ter letak vojnoscrtvenega urada o nabiranju kovin.

Za Božič 1915 so zbirali šolarji darila vojakom na bojnem polju: učenci so pripravili 220, učenke pa 260 paketov. Med 22. in 26. decembrom so imeli učenci prosto za nabiranje medenine in bakra v vojne namene, udeležili pa so se tudi zabijanja žebeljev v »Brambni ščit« v Mestnem domu in ob tej priliki darovali dobrih 74 kron. Iz 40 kg na šolo poslano volne so deklice iz višjih razredov napletle 81 parov dokolenk in 90 parov nogavic, v nabiralni akciji pa so zbrali 9 1/2 kg svinca, 2 kg cina in 2 1/2 kg medenine. Takšna pomožna akcija (fronti) je obsegala še vpisovanje vojnega posojila: učenci in učenke so zbrali za 200

kron, pri šolskem vodstvu pa je bilo podpisanih še za 500 kron posojila. Zbirali so tudi kavčuk in cunje (83 učencev je zbralo junija 1916 za 41 večjih zabojev) ter nabirali robidovo listje med počitnicami, pa tudi star papir.

Takšna šolska dejavnost je tekla ves vojni čas: za božične darove so leta 1917 pripravili učenci deške šole »152 paketov po vzorcu dež.vlade in razen tega še: 500 cigaret, 27 cigar, 17 robcev, razne jestvine in čez 500 dopisnic in razglednic ter 26 K 90 h v denarju«. Tega leta beremo tudi o VII. vojnem posojilu: »uspeh okrog 12.000 K«. Učenci pa so darovali tudi knjige v prid vojnopomožne akcije »Knjiga na bojišče«.

V šolskem letu 1916/17 so obiskovali šišensko šolo prvič otroci primorskih beguncev, večinoma slovenske, nekaj tudi hrvaške in nemške narodnosti. Aprila 1917 je dobilo vojaštvo za postavitev barake del šolskega vrta. 11. maja ob pol sedmih zvečer je bila velikanska eksplozija smodnika. »Ljudje so zbegani prečuli vso noč, dečki so prišli vsi zaspani« v šolo, zato tisti dan ni bilo pouka.⁷⁰

O vojnih letih, ko je bila »povsod raztresena šola, slabi lokali, malo pouka«, priča tudi konferenčni zapisnik (od sept. 1916 naprej). Posebej velja omeniti varčevanje s papirjem, saj so v nižjih treh razredih posebej priporočali uporabo šolskih tablic. Zanimivi so tudi razlogi za nižji red v vedenju. V šolskem letu 1916/17 so bili to (na deški šoli) nemirnost, razposajenost, kajenje in kraja (že v drugem razredu), metanje kamenja, kletvine, nepazljivost in predrzno odgovarjanje.⁷¹

Konec junija 1917 so imeli proslavo ob nastopu vlade cesarja Karla. Najprej je bila maša, nato pa so imeli v ljudski kleti na Bellevueju govor, deklamacije, petje in razdelitev spominskih podobic cesarja in cesarice. Dan je bil pouka prost. V poletnih počitnicah so bili voditelj Wagner ter učitelja Lončar in Berglez imenovani za popisovalne komisarje za žetev in setev. Ker otroci niso imeli obuval, je šolski voditelj posredoval pri naročilu čevljev z lesenimi podplati. Naročili so 288 parov za skoraj 3000 kron.

Sredi avgusta 1918 so pričeli s popravili dela poslopja, v katerem je bila deška šola: mestni šolski svet in stavbeni urad ter v dekliskem delu šole nastanjeno vojaštvo, so preskrbeli zidarje, mizarje in material. Pouk se je pričel sredi septembra, še vedno pa prve tri dni v tednu le popoldne, zadnje tri dni pa dopoldne. V vseh osem razredov je bilo vpisanih 356 dečkov; od 1. do 5. razreda po 60–65, v 6. in 7. po 23 in v osmem 13.⁷² Ob začetku šolskega leta 1918/19 je kljub 5. vojnemu letu šolski voditelj na konferenci z veseljem pozdravil učiteljstvo »v našem domačem posloppju. Po štiriletnem preseljujočim narodom podobnem učiteljevanju se nam je zopet odprl naš šolski hram«.⁷³

Fran Govekar, nadučitelj v Spodnji Šiški
1886–1890

Dnevno zavetišče

Vojna je povzročila »nenormalne razmere tudi v domačem družinskem življenju. Očetje so morali pod orožje, matere pa za zaslužkom«. Prišlo je do pohajkovanja mladine in do različnih kaznivih prestopkov, tako da se je bilo bati, »da mladina popolnoma duševno in telesno propade«. Ministrstvo za uk in bogočastje je sklenilo, naj se v mestih in industrijskih krajih, kjer otroci niso zaposleni na polju, »za zaščito zapuščene dece« ustanove otroška dnevna zavetišča. Mestni šolski svet je poleti 1916. ustanovil v Ljubljani dvoje počitniških zavetišč: na šoli na Grabnu in v Šiški. V šišensko zavetišče se je vpisalo 105 otrok, a sprva ga je obiskovalo 83 otrok, kasneje pa do 110. Velika večina je tam tudi obedovala. Zavetišče je imelo deško (starejši, mlajši) in dekliško skupino. Zaposlitev mladine je bila raznovrstna, delo učiteljstva pa težavnejše kot šolski pouk.

Z delom je pričelo 8. avgusta 1916 v Kolodvorski ulici 111 – pri Favaju poleg gorenjskega kolodvora (žel. postaja Ljubljana–Šiška) v prostorih, v katerih je prej deloval privatni otroški vrtec društva Otroški prijatelj. Stroške je nosila ljubljanska mestna občina, zavetišče pa so podpirali tudi deželni odbor ter drugi dobrotniki in trgovci z denarjem ali z živili. Posebno se je izkazala Vnovčevalnica za živino in mast, ki je zavetišču do maja 1919 brezplačno pošiljala meso. Vodstvo zavetišča je prevzel šolski voditelj Josip Wagner, nadzorstvo kuhinje pa učiteljica Marija Novak. Nadzorstvo mladine je opravljalo šišensko učiteljstvo, ki je z otroki ponavljalo učno snov, jih

vodilo na sprehode, »tu in tam tudi v kino, če je film predvajal kaj poučnega«. Zaradi obilnega dela v kuhinji, sta dvema kuharicama pomagali po dve deklici iz višje skupine. Dekleta, ki so se na ta način »priučile kuhanju pa tudi ostalem gospodinjstvu... so bile za ta pouk zelo hvaležne«. 1. maja 1918 je Upravni odbor dnevnih zavetišč za revno mladino (ta je od 1917 do 1922 upravljal ljubljanska dnevna zavetišča) namestil otroško vrtnarico Leopoldino Klemenčevico, ki je prevzela celodnevno nadzorstvo. Zavetišče je v prostorih pri šišenskem kolodvoru delovalo do septembra 1923, ko se je preselilo v občinsko hišo ob Celovški cesti, od tam pa 1932. v prostore v Solskem domu.⁷⁴

Z odlokom mestnega šolskega sveta so s šolskim letom 1919/20 prenehale šest-, sedem- in osemrazrednice in iz deške in dekliške osemrazredne ljudske šole v Spodnji Šiški so nastale petrazredna deška in dekliška ljudska šola ter trirazredni meščanski šoli. Ljudski šoli sta nosili ime IV. petrazredna dekliška osnovna šola v Ljubljani in VI. petrazredna deška osnovna šola v Ljubljani, leta 1937 pa sta se preimenovali v III. državno dekliško ljudsko šolo, oziroma V. državno deško ljudsko šolo kraljeviča Andreja v Ljubljani. Poleg obeh petrazrednih osnovnih šol sta bili nekaj časa v šolski stavbi na Gasilski ulici še II. dekliška in II. deška meščanska šola. Oktobra 1945 sta bili deška in dekliška osnovna šola združeni v Državno mešano osnovno šolo Ljubljana Spodnja Šiška, ki od leta 1960 nosi ime Osnovna šola Zvonka Runka.⁷⁵

OPOMBE

1. Andrej Vovko, O osnovnem in srednjem šolstvu v Ljubljani v obdobju 1848–1941, v: Kronika 29, 1981, str. 150–159. — 2. Kot op. 1. in France Ostaneč, Splošnoizobraževalno šolstvo v Ljubljani v razdobju 1774 do 1941, Ljubljana 1955, 54 str. (tipkopis), v: Slovenski šolski muzej (odslej: SŠM), arhiv, fasc.83. — 3. Učiteljski tovariš 1881, št. 5, str. 61. — Na drugem mestu so podatki o 291 ljudskih šolah v šol.l. 1879/80 in o nad 53.000 šoloobveznih otrocih. E.Lah, Avstrijsko ljudsko šolstvo v dobi pd 1828–1885, v: Učiteljski tovariš 1893, str. 211–215. — 4. Zgodovinski arhiv Ljubljana (odslej: ZAL), Občina Spodnja Šiška, 26.– Za ljubeznivo posredovanje arhivskega gradiva sem dolžan zahvalo Vinku Demšarju, Tatjani Pavli, Tonetu Majcnu in Srečku Rojcu iz Zgodovinskega arhiva Ljubljana. — 5. ZAL, Občina Spodnja Šiška, 36. — 6. Učiteljski tovariš, 15.8.1881, št.16., str. 256. — 7. ZAL, Občina Spodnja Šiška, kot 4 in 5. — 8. ZAL, Občina Sp. Šiška, 36, gradnja A. — 9. ZAL, Osnovna šola Zvonka Runka Ljubljana Šiška, arhivska enota 2: Šolska kronika 1882–1908 (odslej: OŠ Sp. Šiška, kronika). Kadar pri citatih in tekstu ni posebej naveden vir, je podatek posnet po šolski kroniki. — 10. Učiteljski tovariš 1886, str. 256. — 11. Učiteljski tovariš 1888, str. 190. — 12. Slovenski biografski leksikon (odslej SBL) I, str. 2; ZAL, OŠ

Sp. Šiška, kronika (1890/91). — 13. Letno poročilo trirazredne ljudske šole v Mengši (I. 1884/85 – VIII. 1891/92), nekatera z zgodovinskimi črticami; SŠM, dokumentacija, OŠ Sp. Šiška (deška šola). — 14. SBL I, str. 625–626; SŠM, dokumentacija, OŠ Sp.Šiška (deška šola). — 15. Podatki po šolski kroniki v ZAL, dokumentacijskih mapah v SŠM in učiteljskih šematizmih, brošuri Letno poročilo cesarja Franca Jožefa I. šestrazredne ljudske šole v Spodnji Šiški v šolskem letu 1909/10, Sestavil šolski vodja /Anton Javoršek/, V Ljubljani 1910, 26 str. (odslej: Letno poročilo 1910) ter personalnih mapah (ZAL, OŠ Sp.Šiška, a.e.64). — 16. Popotnikov koledar za slovenske učitelje 1889, str. XVI. — 17. Popotnikov koledar 1892, str. 62, 81; prim. op. 20. — 18. Ročni zapisnik ... 1902/03; prim. op. 20. — 19. ZAL, OŠ Sp. Šiška, kronika. — 20. Popotnikov koledar za slovenske učitelje ... Maribor 1886–1897, Ročni zapisnik za slovensko učiteljstvo, Postojna, Ljubljana 1894–1915.– Prim.: Bibliografija priručnikov o organizacijski strukturi do 1918, (red. Jože Zontar), Graz...1988, str. 253–255. — 21. Morda so podatki v koledarjih starejši za leto dni, kakor naj bi bili po navedbah, da veljajo za začetek šolskega leta; vsaj tako kaže primer za leti 1889 in 1890. Kadar so razlike manjše, niti ni to tako moteče, a pri letih 1892 in 1897 gre za 35 ali 30 učencev več ali manj, kar pa odpira vprašanja o točnosti podatkov. Največkrat navajam podatke iz začetka šolskega leta. Številke za šol. leti 1910/11 in 1911/12 so predstavljene po katalogih (ZAL, OŠ Sp.Šiška, a.e. 115,116). — 22. ZAL, OŠ sp. Šiška, kronika. — 23. Popotnikov koledar 1893. — 24. ZAL, Občine Sp. Šiška, šk. 6/1. — 25. ZAL, OŠ Sp.Šiška, kronika 1907/08. — 26. Letno poročilo 1910, str. 16. — 27. ZAL, Občina Sp.Šiška, šk.6/1. — 28. ZAL, OŠ Sp.Šiška, kronika. — 29. Letno poročilo 1910, str. 16–18. — 30. ZAL, OŠ Sp. Šiška, kronika. — 31. Letno poročilo 1910, str. 19. — 32. ZAL, OŠ Sp.Šiška, kronika. — 33. Letno poročilo 1910, str. 10–11. — 34. ZAL, OŠ Sp.Šiška, kronika. — 35. ZAL, OŠ Sp.Šiška, kronika in Letno poročilo 1910, str. 5. — 36. Šolska kronika to opisuje: »Ko je bila nažigala petrolejsko visečo svetilko, pade svetilka na tla, obleka polita s petrolejem se vname in gospa je gorela kot baklja. V strašnih bolečinah bežala je na dvorišče in se valjala po snegu a bilo je prepozno, kajti zgorela ji je vsa obleka do modreca. Ker je bila sama doma, ni bilo nikogar takoj na pomoč. Umrla je 7.–mi dan po tej grozni nesreči v strašnih bolečinah. Zapustila je tri nedoletne otroke.« ZAL, OŠ Sp.Šiška, kronika 1906/07. Tudi drugi podatki o dobrotnikih šole so posneti po kroniki. — 37. ZAL, Občina Spodnja Šiška, 6/2. — 38. Letno poročilo 1910, str. 7–8. — 39. ZAL, OŠ Sp.Šiška, a.e.1 (govor A.Javorška in tiskano vabilo k »Slavnostni veselici« 13. sept. 1908). — 40. SŠM, dokumentacija, OŠ Sp. Šiška (deška šola). — 41. ZAL, Krajni šolski svet Sp. Šiška, šk. 1, e. 9. — 42. ZAL, Krajni šolski svet Sp. Šiška, e.18. — 43. SŠM, dokumentacija, OŠ Zgornja Šiška. — 44. ZAL, Občina Sp.Šiška, šk. 6/1; Letno poročilo 1910. — 45. ZAL, OŠ Sp.Šiška, e.174; prepis kronike 1912–1917. — 46. SŠM, dokumentacija, OŠ Sp.Šiška (dekliška šola). — 47. SŠM, dokumentacija, OŠ Sp.Šiška (dekliška šola). — 48. ZAL, Občina Sp.Šiška, šk. 6/3. — 49. Rezultati štetij prebivalstva 1890, 1900, 1910. — 50. Slovenski Branik 1908, 1909; ZAL, OŠ Sp.Šiška, kronika; Slovenski Branik 1909, str. 117; Catalogus

cleri...dioecesis Labacensis 1911, 1916. — 51. ZAL, Krajni šolski svet Sp.Šiška, e. 37. — 52. Slovenski Branik 1908, str. 9, 117; 1909, str. 21,62,178,221; 1912, str. 182; 1913, str. 183,184. — 53. Župnijska kronika, Župnija Sv.Frančiška, Ljubljana Sp.Šiška (odslej: Župnijska kronika). — 54. ZAL, Krajni šolski svet Sp.Šiška, e.43. — 55. Jutro (odslej: J), 7.7.1911. — 56. J, 11.7.1911. — 57. J, 12.7.1911. — 58. J, 15.7.1911. — 59. Župnijska kronika, leto 1915; Catalogus cleri... dioecesis Labacensis 1916, str. 25. Asylum Angelorum je predstavljen tudi na razglednici (fotograf Anton Uršič, Lj. Šiška; iz zbirke Zmaga Tančiča) in fotografiji v Slovenskem šolskem muzeju. — 60. J, 16.7.1911. — 61. J, 15.7.1911. — 62. J, 16.7.1911. — 63. J, 17. in 18.7.1911. — 64. J, 16.7.1911, Kulturna vojska v Šiški. — 65. Slovenec, 17.7.1911. —

66. J, 16.7.1911. — 67. Župnijska kronika. — 68. Deutscher Kalender fuer Krain und des Kustenland auf das Jahr 1908, str. 209); šematizmi (učiteljski koledarčki); prim. op.20. — 69. Catalogus Cleri ...Dioecesis Labacensis ...1916, str. 25 in Župnijska kronika Sp.Šiška. — 70. SŠM, dokumentacija, OŠ Sp.Šiška (deška, dekliška šola); ZAL, OŠ Sp.Šiška, a.e.3; Kronika 1917–1929 in a.e. 174; prepis (sedaj izgubljene?) kronike šole 1912–1917. — 71. ZAL, OŠ Sp.Šiška, a.e.146, Konferenčni zapisnik 1916–1921. — 72. Kot op. 70. — 73. Kot op. 71. — 74. SŠM, dokumentacija, OŠ Sp.Šiška; Kronika dnevnega dečjega zavetišča v Spodnji Šiški (1916) 1936–1961. — 75. SŠM, dokumentacija, OŠ Sp.Šiška; J.Zoroja, Že 80 let »stoji učilna zidana« ob Galski cesti, v: Javna tribuna, št.8, 22.9.1989, str.6.

PROSTOZIDARSKA LOŽA VALENTIN VODNIK V LJUBLJANI (1940)

PETER VODOPIVEC

In več kot si izmisliš tujih zarot, ki bi opravičevale Tvoje neumevanje, bolj se zanašaš nanje in izmišljaš svojo po njihovi meri...

Umberto Eco, Foucaultovo nihalo

V zadnjih letih pred drugo svetovno vojno je bilo v Ljubljani precej ugibanja o tem, koliko je slovenskih prostozidarjev, kdo so ti prostozidarji in ali v Ljubljani »obstoja masonska loža«. Vprašanje je postalo aktualno leta 1940, ko je zajel državo prvi val napadov na prostozidarstvo in je morala Velika loža Jugoslavija, soočena z vsesplošnim pritiskom in prepovedjo prostozidarskih zborovanj in časopisov, sprejeti odločitev o »samospavanju«. Protiprostozidarsko gonjo je začel dr. Anton Korošec, ki je v svojem »novoletnem voščilu«, objavljenem konec decembra 1939 v Slovenecu, prostozidarstvo uvrstil v isti koš s komunizmom in židovstvom in vse tri organizacije proglasil za rušilne, zarotniške in izdajalske, torej državne sovražnike številka ena. Korošec seveda ni govoril kot zasebnik, temveč – kot so s poudarkom omenili Slovenčevi uredniki – v »svojevstvu predsednika senata«. Za njim so obtožbe proti prostozidarstvu povzeli in v juliju in avgustu stopnjevali beograjski vladni in zlasti hrvaški in slovenski katoliški časopisi. Prostozidarje so odkrivali med pristasi JNS in v starešinstvih sokolstva, v liberalnih strokovnih, gospodarskih in kulturnih ustanovah, med politikih, znanstveniki in kulturniki, med »ideologi diktature, centraliz-

ma in jugoslovanstva«. Toda celo najbolj vneti prostozidarski nasprotniki so v svojih protiprostozidarskih nastopih le izjemoma omenjali konkretne ljudi in konkretna imena in zdi se, da je uspevalo prostozidarskim ložam in njihovim članom večino skrivnosti resnično učinkovito zadržati zase in prikriti pred javnostjo in oblastmi.

Tako je potreboval tudi podatek o ustanovitvi lože Valentin Vodnik v Ljubljani – edine slovenske prostozidarske lože, ustanovljene v stari Jugoslaviji, kar nekaj mesecev, da je prodrl do radovednih ušes Slovenčevih urednikov. Slovenec je še 22. avgusta 1940, tri mesece za tem, ko je bila loža ustanovljena, v članku z naslovom Nečisti duhovi v Sokolu, sprejemal kot povsem verjetno zatrdilo Jutra, da v Sloveniji ne »obstaja masonska loža« in je »števílo masonov pri nas neznatno«. »Kar pa se tiče masonske lože, ali obstaja v Ljubljani ali ne, to je postransko vprašanje,« je ugotavljal Slovenčev komentator. »Mi itak vemo, da so naši naprednjaki centralisti in da slovenske lože že iz principa niso zahtevali; zvesto so poslušali Veliko ložo Jugoslavije...«³

Prostodušno pristajanje na pojasnila v Jutru pa je pri Slovenčevih komentatorjih očitno spodbudilo tudi dvom: že naslednji dan je moral namreč nekdo uredništvo Slovenca opozoriti na pisanje hrvaških časnikov, ki so bili o ustanovitvi lože Valentin Vodnik bolje obveščeni kot Ljubljanci in so o njej tudi že poročali. 24. avgusta 1940 je Slovenec objavil svojevrsten demanti Jutrovih trditev in svoje-